

ORIGINAL ARTICLE

The Concept of Child-Friendly Justice in Proceedings and its Impact on Children's Empowerment

Farangis Mansoori¹

1. Assistant Professor of the Department of Law and Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Correspondence:
Farangis Mansoori
Email: f.mansoori@pnu.ac.ir

Received: 04/May/2024
Accepted: 25/May/2024

How to cite:
Mansoori, F. (2024). The Concept of Child-Friendly Justice in Proceedings and its Impact on Children's Empowerment, Civil Law Knowledge, 13 (1), 135-154.
(DOI: [10.30473/clk.2024.71223.3265](https://doi.org/10.30473/clk.2024.71223.3265))

ABSTRACT

The concept of child-friendly justice is the result of the development of the legal status of children under international human rights laws in recent decades; A concept that calls for a significant change in the way judicial systems interact with children. Child-friendly justice focuses on the effective participation of children in justice systems. And it embraces the idea that the courts can be a powerful tool to positively impact children's lives, while recognizing the fact that contact with the legal system is often more a source of additional harm than a cure for children. . Drawing on international child rights obligations, Child-Friendly Justice introduces principles that empower children to exercise their rights and encourages public authorities, courts and law enforcement to develop policies that address the precarious situation of children in the justice system. . In general, child-friendly justice aims to recognize the child as a holder of rights rather than the child merely being the object of special care and protection due to his or her particular vulnerability.

KEYWORDS

Child, Child-Friendly Justice, Right to be Heard and Participation, Empowering Children.

«مقاله پژوهشی»

مفهوم عدالت دوستدار کودک در دادرسی‌ها و تأثیر آن بر توانمندسازی کودکان

فرنگیس منصوری^۱

چکیده

مفهوم عدالت دوستدار کودک نتیجه توسعه وضعیت حقوقی کودکان تحت قوانین بین‌المللی حقوق بشر در دهه‌های اخیر است. مفهومی که خواستار تغییر چشمگیر در شیوه‌های تعامل سیستم‌های قضایی با کودکان است. عدالت دوستدار کودک بر مشارکت مؤثر کودکان در سیستم‌های قضایی تمرکز دارد و این ایده را در بر می‌گیرد که دادگاه‌ها می‌توانند ابزاری قدرتمند برای تأثیرگذاری مثبت در زندگی کودکان باشند و در عین حال این واقعیت را به رسمیت می‌شناسند که تماس با سیستم حقوقی اغلب بیشتر یک منبع آسیب اضافی است تا یک درمان برای کودکان. عدالت دوستدار کودک با تکیه بر تعهدات بین‌المللی حقوق کودکان، اصولی را معرفی می‌کند که کودکان را برای اجرای حقوق خود توانمند می‌سازد و مقامات دولتی، دادگاه و مجری قانون را تشویق می‌کند تا سیاست‌هایی را تدوین کنند که به وضعیت ناپایدار کودکان در سیستم قضایی رسیدگی کند. به طور کلی، هدف عدالت دوستدار کودک به رسمیت شناختن کودک به عنوان دارنده حقوق است به جای اینکه کودک صرفاً موضوع مراقبت و محافظت ویژه به دلیل آسیب‌پذیری خاص او باشد.

واژه‌های کلیدی

کودک، عدالت دوستدار کودک، حق شنیده شدن و مشارکت، توانمندسازی کودکان.

۱. استادیار گروه حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

نویسنده مسئول:

فرنگیس منصوری

رایانامه: f.mansoori@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۵

استناد به این مقاله:

منصوری، فرنگیس (۱۴۰۳). مفهوم عدالت دوستدار کودک در دادرسی‌ها و تأثیر آن بر توانمندسازی کودکان، دوفصلنامه علمی دانش حقوق مدنی، ۱۳ (۱)، ۱۳۵-۱۵۴.

(DOI: [10.30473/clk.2024.71223.3265](https://doi.org/10.30473/clk.2024.71223.3265))

مقدمه

حقوق بشر شناخته می‌شوند و حق دارند به طور مؤثر در امور مربوط به آنها، از جمله در دادرسی‌های حقوقی و کیفری، مشارکت داشته باشند.

کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد حقوق کودک^۲ از سال ۱۹۸۹ دیدگاه دولت‌ها را نسبت به کودکان تغییر داد. این سند استانداردهای لازم برای محافظت از وضعیت آسیب‌پذیر کودکان و تضمین جایگاه آنها به عنوان اعضای فعال جامعه را فراهم می‌کند مفهوم ماده ۳ درباره مصلحت کودک با هدف تضمین برخورداری کامل و مؤثر از کلیه حقوق شناخته شده در کنوانسیون و رشد همه‌جانبه کودک مقرر شده است. این کنوانسیون کشورهای عضو را متعهد می‌کند که تضمین کنند در تمامی تصمیمات قضایی و اداری و همچنین سیاست‌ها و قوانین مربوط به کودکان، بهترین منافع کودک در درجه اول مورد توجه قرار گرفته است. (Friðriksdóttir and (Haugen, 2017: 188

مشارکت مؤثر یکی از مفاهیم اصلی عدالت دوستدار کودک است و مبنای قانونی خود را در حق کودک برای شنیده شدن (ماده ۱۲ کنوانسیون حقوق کودک) و حق محاکمه عادلانه (ماده ۴۰ کنوانسیون حقوق کودک) و مقررات معادل آن در حقوق بشر بین‌المللی و منطقه‌ای (از جمله ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۳) می‌یابد.

محافظت از کودکان در برابر خشونت، سوء استفاده، استثمار و تبعیض و تقویت حقوق کودکان در سیستم‌های حمایت اجتماعی، آموزشی و بهداشتی و سیستم‌های قضایی از اهداف عدالت دوستدار کودک می‌باشد. به علاوه هدف آن ارائه رهنمودها و نمونه‌های عملی خوب برای کمک به کشورها جهت همسویی با استانداردها و تعهدات بین‌المللی در زمینه حقوق کودکان است.

بدیهی است به‌کارگیری این رهنمودها و دستورالعمل‌ها از سوی کشورها می‌تواند منجر به تثبیت هر بیشتر حقوق کودکان و توانمندسازی آنها در راستای تحقق حقوقشان شود.

هدف این مقاله بررسی مفهوم عدالت دوستدار کودک، منشأ و مبنای آن و همچنین تأثیر آن بر توانمندسازی کودکان است و نشان خواهد داد که چگونه توجه به عدالت دوستدار کودک در پرتو فعال کردن مشارکت و توانمندسازی کودکان،

کودکان گروهی آسیب‌پذیر و وابسته هستند که با توجه به عدم بلوغ جسمی و روانی خود نیازمند مراقبت و محافظت ویژه برای رفع نیازهای اساسی و خاص خود هستند. با این حال، میلیون‌ها کودک در سراسر جهان مشکلات حل‌نشده قضایی و نیازهای قانونی برآورده‌نشده را تجربه می‌کنند که در پی موانع متعددی مانند پیچیدگی و مسائل ساختاری در سیستم‌های قضایی، درک محدود حقوق کودکان و رویه‌های قانونی گرفتار شده‌اند. شکاف در دسترسی به عدالت به ویژه برای کودکان در موقعیت‌های آسیب‌پذیر و افرادی که با فردی و محیطی خاص مواجه هستند، شدید است. در این زمینه، ناتوانی کودکان در رسیدگی به نیازهای قانونی خود و دسترسی به عدالت ممکن است طرد آنها را تشدید کند و نابرابری‌ها را تداوم بخشد و در نتیجه چرخه معیوب فقر و به حاشیه راندن را ایجاد کند. به این ترتیب، غلبه بر موانع دسترسی به عدالت می‌تواند ابزاری حیاتی برای کمک به مبارزه با فقر و محرومیت باشد.^۱

نیازهای حقوقی کودکان ممکن است زمانی مطرح شود که آنها در موضوعات حقوق مدنی، خانوادگی و اداری شرکت کنند: به دلیل طلاق، مهاجرت، خشونت یا ارائه خدمات ناکافی. همچنین کودکان ممکن است به عنوان قربانی جرم یا خشونت، به عنوان شاهد (اغلب شاهد خشونت، به عنوان مثال در موقعیت‌های خشونت خانوادگی) به عنوان کودکان متهم به یک جرم کیفری با سیستم عدالت کیفری مواجه شوند.

هنگام مواجهه با سیستم قضایی، کودکان اغلب با دادرسی‌ها و نهادهایی که برای بزرگسالان طراحی شده است، مواجه می‌شوند که به راحتی برای کودکان قابل درک نیستند و می‌توانند اثرات ترسناکی بر کودکان داشته باشند. در فرایندهای دادگاه کیفری، مدنی یا اداری و رسیدگی‌های قضایی، بسیاری از کودکان از حمایت کافی توسط سیستم قضایی برخوردار نیستند. رهنمودها و دستورالعمل‌هایی تحت عنوان عدالت دوستدار کودک، راهکارهایی را در جهت حل این مسائل ارائه می‌دهد.

مفهوم عدالت دوستدار کودک متعاقب ظهور قوانین بین‌المللی و اروپایی حقوق کودک توسعه یافته است. بر اساس قوانین بین‌المللی حقوق کودکان، کودکان به عنوان حاملان

2. Convention on the Rights of the Child, Adopted by General Assembly resolution 44/25, 20 November 1989.

3. European Convention on Human Rights

1. See OECD Child-Friendly Justice Framework, OECD Public Governance Policy Papers, 2023. Available at

<http://www.oecd.org/termsandconditions>.

قضایی تمرکز دارد. ظهور آن تا حد زیادی توسط رویه قضایی اروپا در مورد مسائل مربوط به عدالت نوجوانان تقویت شده است (Liefwaard, 2020: 1).

از نظر مفهومی، عدالت دوستدار کودک به دنبال به حداقل رساندن چالش‌هایی است که کودکان در جریان دادرسی با آن مواجه می‌شوند. با این حال، قابل توجه است که هیچ یک از اسناد حقوقی بین‌المللی مفهوم «عدالت دوستدار کودک» را تعریف نکرده است. رویه دادگاه دوستدار کودک عمدتاً با هدف ایجاد اعتماد کودکان در مورد سیستم قضایی به عنوان یک مکانیسم قابل اعتماد، راه حل قابل اعتماد در مورد طیف وسیعی از مسائل مرتبط با آنها است. از این رو، اسناد بین‌المللی متعددی در رابطه با عدالت دوستدار کودک (که مصلحت کودک را نیز تأمین می‌کند) یافت می‌شود که به امید رفع برخوردهای دردناک کودک در جریان دادرسی حقوقی در دادگاه بزرگسالان و ارائه آنها به تصویب رسیده است (Bandaranayake, 2021: 183).

منشأ و مبنای عدالت دوستدار کودک

مفهوم عدالت دوستدار کودک نتیجه توسعه وضعیت حقوقی کودکان تحت قوانین بین‌المللی حقوق بشر است که بخشی از ظهور حقوق بشر و حقوق کودک در قرن بیستم است. تصویب کنوانسیون حقوق کودک و تأیید تقریباً جهانی آن تأیید می‌کند که جامعه بین‌المللی از تصویر کودک به عنوان فردی منفعل و صرفاً آسیب‌پذیر دور شده و تصویر کودک را به عنوان دارنده حقوق، به عنوان موضوع حقوق پذیرفته است (Liefwaard, 2016: 907).

کنوانسیون حقوق کودک به وضوح تصریح می‌کند که کودکان باید به عنوان حاملان حقوق بشر در نظر گرفته شوند. کودکان هم از حقوق مدنی و سیاسی و هم از حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برخوردارند. به عنوان بخشی از این حقوق، کودکان مانند هر انسان دیگری، از حق حمایت کافی در برابر تجاوز به کرامت انسانی خود و تمامیت جسمی و روحی برخوردار هستند. با این حال، با توجه به موقعیت ویژه خود به عنوان کودک، باید از مراقبت، کمک و تدارکات ویژه مانند آموزش برخوردار شوند.

این وضعیت حقوقی کودکان تحت قوانین بین‌المللی حقوق بشر بر اساس چهار ماده کلیدی استوار شده است که توسط کمیته حقوق کودک سازمان ملل به عنوان چهار اصل

وضعیت حقوقی کودکان به‌ویژه کودکان مرتبط با سیستم قضایی را متعادل می‌کند.

تعریف کودک

به طور کلی، «کودک» را می‌توان به عنوان یک فرد جوان بین دوران نوزادی و بلوغ یا به عنوان فردی که هنوز به سن بلوغ نرسیده است، تعریف کرد، اما برخی از تعاریف کودک شامل جنین نیز می‌شود. فرهنگ لغت قانون بلک^۱ کودک را به عنوان فردی تعریف می‌کند که به سن ۱۵ سالگی نرسیده باشد. کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل «کودک را به عنوان انسان زیر هجده سال تعریف می‌کند، مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک، سن بلوغ زودتر به دست آید».

در دستورالعمل کمیته وزرای شورای اروپا در مورد عدالت دوستدار کودک، کودک طبق تعریف مذکور در کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل تعریف شده است. با این حال، قوانین هاوانا، دستورالعمل‌های ریاض و قوانین پکن کودک را به عنوان افراد زیر هجده سال و به گونه‌ای متفاوت از کنوانسیون حقوق کودک تعریف می‌کنند. بنابراین، بدیهی است که در این اسناد حقوقی بین‌المللی نمی‌توان تعریف واحدی از کودک یافت.

امروزه ثابت شده است که کودکان فقط به توجه و مراقبت جسمی نیاز ندارند، بلکه باید سایر ابعاد زندگی کودک از جمله ابعاد اجتماعی و حقوقی را نیز در برگیرد. ابعاد حقوقی و اجتماعی به نوبه خود جایگاه محوری در چگونگی شکل‌گیری شخصیت و هنجارپذیری کودکان دارند (میثمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴۰).

توجه به کلیه ابعاد اجتماعی و حقوقی کودکان در چارچوب سیستم عدالت دوستدار کودک تعبیه شده است.

عدالت دوستدار کودک

حقوق کودکان به بخشی از قانون و اصلاحات نهادی در بسیاری از ۱۹۶ کشور تبدیل شده است که از کنوانسیون حقوق کودک استقبال کرده‌اند و تأثیر قابل توجهی بر سیستم‌های قضایی کیفری داخلی و رفتار با کودکان در این سیستم‌ها داشته است. یکی از مفاهیمی که به عنوان بخشی از این توسعه پدیدار شده است، مفهوم عدالت دوستدار کودک است. عدالت دوستدار کودک بر مشارکت مؤثر کودکان در سیستم‌های

1. Black Law Dictionary Available at <https://thelawdictionary.org/>

۲. بدین منظور، خصوصاً برای کودک فرصتهایی فراهم آورده شود تا بتواند در هر یک از مراحل دادرسی اجرایی و قضایی مربوط به وی به طور مستقیم یا از طریق یک نماینده یا شخصی مناسب به طریقی که مطابق با مقررات اجرایی قوانین ملی باشد، ابراز عقیده نماید.

طبق این ماده در شرایط خاص کودک حق شنیده شدن دارد. چیزی که در این ماده نقل می‌شود، معمولاً تحت عنوان «حق شنیده شدن کودک» مطرح می‌شود. با این حال، ماده مزبور ادامه می‌دهد که به نظرات ابراز شده توسط کودک باید اهمیت داده شود. بدیهی است در اینجا کنوانسیون چیزی فراتر از گوش دادن به کودک را می‌خواهد.

تلاش‌ها و ابتکاراتی که برای عملیاتی کردن ماده ۱۲ انجام شده، پروژه‌ها و برنامه‌های متعددی را در سطح محلی، منطقه‌ای و ملی، در مدارس، مهدکودک‌ها و سایر مؤسسات تشویق و ترغیب نمود که به کودکان فرصت کافی برای ارائه دیدگاه‌های خود و به اشتراک گذاشتن تصمیم‌گیری و مسئولیت‌ها و فعالیت‌هایش در مدرسه، جامعه و همچنین در سطح ملی و بین‌المللی بدهد.

به گفته لوتار کراپمن، «مشارکت یک اصطلاح بسیار خوبی است که از بیان دیدگاه‌ها، گوش دادن و اهمیت دادن به دیدگاه‌ها، علایق و اهداف کودک ناشی می‌شود» و اینکه «مفهوم مشارکت یک امر ضروری را در بر می‌گیرد»؛ یعنی تشخیص اینکه «کودک یک انسان است که حق دارد به عنوان یک فرد منحصر به فرد با دیدگاه و نیت شخصی خود توسط هم‌نوعان و همچنین دولت، مؤسسات و سایر سازمان‌های آن مورد احترام قرار گیرد» (Krappmann, 2010: 502). در نتیجه، گنجاندن مؤلفه‌های مشارکتی یا رویه‌ای در وضعیت حقوقی کودک می‌تواند پیامدهای مختلفی و بحث‌برانگیزی از جمله، در خصوص جایگاه حقوقی کودک، حق استماع در دادرسی مدنی و رضایت آگاهانه در خصوص موارد دیگر، تصمیمات پزشکی و مشارکت مؤثر در دادرسی کیفری داشته باشد (Liefwaard, 2016: 909).

حق شنیده شدن کودک به رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر^۱ هم راه یافته است. این حق به عنوان بخشی از بهترین منافع ارزیابی کودک تحت ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در مورد حمایت از حق زندگی خصوصی و خانوادگی در موارد مربوط به دسترسی و حضانت، کودک‌ربایی بین‌المللی

کلی کنوانسیون حقوق کودک به رسمیت شناخته شده است (Ibid: 908).

۱. عدم تبعیض. (ماده ۲ کنوانسیون حقوق کودک)
  ۲. بهترین منافع کودک به عنوان «ملاحظه اولیه» در همه مسائلی که کودک را تحت تأثیر قرار می‌دهد. (بند ۱ ماده ۳).
  ۳. حق حیات، بقا و توسعه. (ماده ۶)
  ۴. حق بر شنیده شدن و مشارکت کودک. (ماده ۱۲)
- علاوه بر این، موقعیت ارتباط کودک با والدین و خانواده را می‌توان یکی دیگر از اصول اساسی در نظر گرفت. این نه تنها نشان می‌دهد که کودک، مطابق با ظرفیت‌های تکامل یافته‌اش، در هنگام اعمال حقوق انسانی خود به دیگران وابسته است، (ماده ۵) بلکه والدین مسئولیت اصلی تربیت فرزند خود را دارند و اینکه دولت نقش حمایتی در این زمینه دارد. (بند ۲، ۳، ماده ۱۸)

لزوم استماع و توجه به نظر کودکان یکی از عوامل در تعیین مصالح و منافع آنها خواهد بود که به صراحت در ماده ۱۲ کنوانسیون حقوق کودک به آن اشاره شده و یکی از اصول کنوانسیون می‌باشد. البته باید توجه داشت که برای فهم و درک این ماده، باید از سایر اصول دیگر کنوانسیون نیز تحلیل مناسب داشت (عابدینی و مشکی باف، ۱۴۰۰: ۲۰۰).

ماده ۳ کنوانسیون حقوق کودک مستقیماً با ماده ۱۲ در مورد حق شنیده شدن ارتباط دارد؛ زیرا ارزیابی بهترین منافع کودک باید شامل احترام به حق کودک برای بیان آزادانه نظرات خود باشد و به نظرات مذکور در همه مواردی که کودک را تحت تأثیر قرار می‌دهد، اهمیت داده شود. (Friðriksdóttir and Haugen, 2017: 188)

همان‌طور که گفته شد حق شنیده شدن کودک که حقی بر پایه ماده ۱۲ کنوانسیون حقوق کودک است به وضوح مفهوم کودک را که زیربنای کل کنوانسیون است، بیان می‌کند. بر اساس ماده ۱۲ رویه‌های متعددی ایجاد شده است که اکنون اغلب تحت عنوان «حق بر مشارکت» خلاصه می‌شود - اصطلاحی که در کنوانسیون استفاده نشده است (Krappmann, 2010: 501).

ماده ۱۲ مقرر می‌دارد: ۱. کشورهای طرف کنوانسیون تضمین خواهند کرد کودکی که قادر به شکل دادن به عقاید خود می‌باشد، بتواند این عقاید را آزادانه درباره تمام موضوعاتی که مربوط به وی می‌شود ابراز کند. به نظرات کودک مطابق با سن و بلوغ وی اهمیت داده شود.

کمیته کنوانسیون حقوق کودک همچنین بر اهمیت اذعان به این موضوع تأکید کرد که دادرسی‌های مربوط به عدالت نوجوانان «باید در فضای تفاهم انجام شود تا به کودک اجازه داده شود که مشارکت کند و آزادانه دیدگاه خود را ابراز کند».^۶ در رابطه با این موضوع، کمیته در نظر عمومی شماره ۱۲ خود در مورد حق شنیده شدن کودک مشاهده کرد که «در جایی که محیط ترسناک، خصمانه، غیر حساس یا نامناسب برای سن او باشد، [یک] کودک نمی‌تواند به طور مؤثر شنیده شود و اینکه رسیدگی باید هم در دسترس باشد و هم برای کودکان مناسب باشد» (CRC Committee 2009, op.cit.,: 34). این همچنین به این معنی است که «[توجه ویژه‌ای باید به ارائه اطلاعات دوستدار کودک، حمایت کافی برای دفاع از خود، کارکنان آموزش دیده مناسب، طراحی اتاق‌های دادگاه، [و] لباس قضات و وکلا معطوف شود» (Ibid).

در این راستا کمیته کنوانسیون حقوق کودک همچنین بر اهمیت برگزاری دادگاه و سایر جلسات به صورت غیرعلنی (یعنی پشت درهای بسته) تأکید کرد و اعلام می‌کند: «... استثنا از این قاعده باید بسیار محدود باشد، به وضوح در قوانین ملی مشخص شده و بر اساس منافع کودک هدایت شود» (Ibid: 61). کمیته علاوه بر این، تصریح کرد که در زمینه عدالت نوجوانان، مهم است که اذعان کنیم که «برای مشارکت مؤثر در دادرسی، هر کودک باید به سرعت و مستقیماً در مورد اتهامات وارده به خود به زبانی که می‌داند یا می‌فهمد و همچنین از روند دادرسی و اقدامات احتمالی دادگاه مطلع شود» (Ibid: 60).

یک عامل کلیدی در دستیابی به هدف عدالت دوستدار کودک، سطح تعامل با کودکان و جوانان برای اطمینان از شنیده شدن، ارزش‌گذاری و اعمال صدای آنها - از جمله در طراحی عناصر سیستم قضایی که با آنها سروکار دارند - خواهد بود. روش‌های دستیابی به این هدف با توجه به سن و بلوغ کودکان و طیف وسیعی از عوامل دیگر متفاوت است. با این حال، اصل کلی باید این باشد که اطمینان حاصل شود که صدای کودک تا بیشترین حد ممکن و با توجه به ظرفیت و عوامل مناسب بلوغ در طراحی و ارائه سیاست‌ها و خدماتی که

و حمایت از کودک به رسمیت شناخته شده است (Ibid). مهم‌تر از آن در زمینه عدالت اطفال، دادگاه اروپایی حقوق بشر احکامی مبتکرانه صادر کرده است که در آن حق مشارکت مؤثر را به عنوان بخشی از حق کودک برای محاکمه عادلانه بر اساس ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، با اشاره صریح به ماده ۴۰ کنوانسیون حقوق کودک به رسمیت شناخته است. دادگاه اروپایی حقوق بشر حکم داد که «ضروری است که با کودک متهم به جرم به گونه‌ای برخورد شود که سن، سطح بلوغ و ظرفیت‌های فکری و عاطفی او در نظر گرفته شود و اقداماتی برای ارتقای توانایی او جهت درک شرکت در رسیدگی انجام دهند».^۱ دادگاه در این پرونده خاص، که در آن دو پسر یازده ساله به دلیل قتل یک کودک نوپا محاکمه شدند (پرونده بولگر) دریافت که از آنجایی که پسران قادر به شرکت مؤثر در دادرسی کیفری نبودند، محاکمه عادلانه‌ای دریافت نکردند.^۲

در مورد دیگری، دادگاه اروپایی حقوق بشر حکم داد که حق کودک برای یک محاکمه عادلانه مستلزم این نیست که او باید «هر نکته قانون یا جزئیات شواهد را درک کند یا قادر به درک آن باشد»، اما «مشارکت مؤثر» در این زمینه مستلزم ... درک گسترده‌ای از ماهیت فرایند محاکمه و آنچه در خطر است... از جمله اهمیت هر مجازاتی که ممکن است اعمال شود، می‌باشد.^۳ به گفته دیوان، «به همین دلیل است که کنوانسیون، در بند ۳ (ج) ماده ۶، بر اهمیت حق وکالت قانونی تأکید می‌کند».^۴

همچنین کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد در نظر عمومی شماره ۱۰ بیان داشت که «[یک] محاکمه عادلانه مستلزم آن است که کودک... بتواند به طور مؤثر در محاکمه شرکت کند و به عنوان بخشی از آن، کودک باید اتهامات و عواقب و مجازات‌های احتمالی را درک کند تا نماینده قانونی را هدایت کند، شهود را به چالش بکشد و گزارشی از وقایع ارائه دهد و تصمیمات مناسب در مورد شهود، شهادت و اقداماتی که باید اعمال شود، اتخاذ کند».^۵

1. T. v. United Kingdom (no.24724/94), 1999 Eur. Ct. H.R. at 29.

2. T. v. United Kingdom (no.24724/94), 1999 Eur. Ct. H.R. at 30.

3. S.C. v. United Kingdom, 2004-IV Eur. Ct. H.R. 281, 295.

4. Güveç v. Turkey, 2009-I Eur. Ct. H.R. 231, 237.

5. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10: Children's Rights in Juvenile

Justice, p 46, U.N. Doc. CRC/C/GC/10 (Apr. 25, 2007) [hereinafter CRC Committee 2007].

6. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12: The Right of the Child to Be Heard, p. 60, U.N. Doc. CRC/C/GC/12 (Jul. 20, 2000) [hereinafter CRC Committee 2009].

کودکان قربانی استثمار می‌پردازد، دلیلی وجود ندارد که این مقررات دقیق‌تر در مورد همه کودکان اعمال نشود؛ به‌ویژه که تصویب پروتکل تعهد مستمر دولت‌ها به اصول عدالت دوستانه را تأیید کرده است. کمیته حقوق کودک همچنین یک نظر کلی در مورد حق شنیده شدن کودکان ارائه کرده است که راهنمایی‌های فراوانی را در مورد اجرای اصول عدالت دوستدار کودک قبل، در حین و بعد از رسیدگی‌های قانونی ارائه می‌دهد.

۱. کنوانسیون حقوق کودک

بهترین منفعت کودک در کنوانسیون حقوق کودک در ذیل ماده ۳ زیر بیان شده است:

۱. در تمام اقدامات مربوط به کودکان که توسط مؤسسات رفاه اجتماعی عمومی و یا خصوصی، دادگاه‌ها، مقامات اجرایی، یا ارگان‌های حقوقی انجام می‌شود، منافع کودک از اهم ملاحظات می‌باشد.

۲. کشورهای طرف کنوانسیون متقبل می‌شوند که حمایت‌ها و مراقبت‌های لازم را برای رفاه کودکان، با توجه به حقوق و وظایف والدین آنها، قیّم و یا سایر افرادی که قانوناً مسئول آنان هستند، تضمین کنند و در این راستا اقدامات اجرایی و قانونی مناسب معمول خواهد گردید.

۳. کشورهای طرف کنوانسیون تضمین خواهند کرد که مؤسسات، خدمات و وسائل که مسئول مراقبت و حمایت کودکان هستند، مطابق با معیارهایی باشند که توسط مقامات ذی صلاح خصوصاً در زمینه‌های ایمنی، بهداشت، تعداد کارکنان آن مؤسسات و نحوه نظارت و بازرسی، تعیین شده است.

کمیته حقوق کودک با تأکید بر بند ۱ ماده ۳ کنوانسیون حقوق کودک این ماده را یکی از مواد پایه‌ای و اساسی کنوانسیون می‌داند و اذعان می‌دارد که بند ۱ این ماده یکی از چهار اصل کنوانسیون است که باید تمام حقوق کودک بر مبنای آن ارزیابی شود.^۳ مبنای این ماده، قاعده کلی تأمین منفعت کودک در تمام امور مربوط به او به عنوان اساسی‌ترین عامل در حوزه حقوق کودک است، کمیته حقوق کودک در بند ۶ از ملاحظات کلی خود به شماره ۱۴ مورخ ۲۰۱۳ در خصوص مصالح عالیّه کودک، آن را به عنوان حق، اصل و قاعده اجرایی معرفی می‌کند (میثمی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۴۰).

شناسایی بهترین منفعت کودک همیشه کار آسانی نیست، اما تردیدی نیست که کودک در تعیین منفعت خود باید نقش

بر آنها تأثیر می‌گذارد شنیده و بدان عمل می‌شود. در این مورد، کمیسیون اروپا خاطرنشان کرده است: «...هر چیزی که برای کودکان تصمیم‌گیری می‌شود نباید بدون مشارکت کودکان تصمیم‌گیری شود. زمان عادی‌سازی مشارکت کودکان فرا رسیده است»^۱.

کمیته در اظهار نظر عمومی خود توضیح می‌دهد که استماع یا حق شنیده شدن یک اصطلاح حقوقی است. نظام-های حقوقی در اکثر کشورها شرایطی را تعریف می‌کنند که تحت آن این حق باید تحقق یابد.

باید شرایطی فراهم شود که کودک از حق خود برای ارائه نظرات استفاده کند. همچنین باید به کودک اطلاع داده شود که به چه طریقی جلسه دادرسی انجام می‌شود. علاوه بر این، باید به کودک اطلاع داده شود که این دیدگاه‌ها چه تأثیری بر نتیجه دادرسی دارد و چه پیامدهایی ممکن است به همراه داشته باشد. کودک همچنین باید بیاموزد که اگر نمی‌تواند تصمیم را بپذیرد، چه رویه‌ها و راه‌حل‌های ارائه شکایت دیگری در دسترس است (CRC Committee 2009, op.cit.: 34).

بدیهی است که این شرایط در درجه اول ناظر به رویه‌های قضایی و اداری است و نمی‌توان به همان شکل در بحث بین والدین و فرزند یا در کلاس درس اعمال شود. با این حال، طبق تفسیر کمیته از این حق، الزامات اساسی باید در محیط‌های کمتر رسمی نیز برآورده شوند. با این حال، آنها باید با زمینه داده شده مانند یک بحث خانوادگی یا یک بحث در کلاس درس سازگار شوند (Krappmann, 2010: 502).

استانداردها و تعهدات بین‌المللی مرتبط با عدالت دوستدار کودک

هم کنوانسیون حقوق کودک و هم پروتکل اختیاری آن در مورد فروش کودکان، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان^۲، کشورها را ملزم به رعایت اصول عدالت دوستدار کودک می‌داند. تعهدات تحت کنوانسیون حقوق بشر معمولاً ماهیت کلی‌تری دارند، در حالی که تعهدات تحت پروتکل اختیاری آن در مورد فروش کودکان، فحشا و هرزه‌نگاری کودکان در اهداف عدالت دوستدار کودک آشکارتر هستند. در حالی که دومی به طور خاص به

1. See Child-Friendly Justice Framework, OECD Public Governance Policy Papers, 2023, p.17. Available at <http://www.oecd.org/termsandconditions>.

2. Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography

3. CRC/c/General Comment No 14, 29 May 2014.

محوری داشته باشد. کمیته حقوق کودک در نظریه مشورتی شماره ۱۴ خود موارد زیر را به عنوان مهم‌ترین و بهترین منافع کودک برشمرده است:

- نظرات کودک و حق آزادی بیان وی.
- هویت کودک من جمله سن، جنس، تاریخچه شخصی و خانوادگی.
- مراقب، نگهداری و امنیت کودک.
- رفاه کودک.
- محیط خانوادگی، روابط خانوادگی و تماس با اعضای خانواده.
- ارتباطات اجتماعی کودک با بزرگسالان.
- وضعیت‌های حساس نظیر خطرات پیشروی کودک و روش‌های محافظت از کودک.
- تقویت توانمندی وی.
- توانایی‌های کودک.

- حق بر سلامتی و تحصیل (همان: ۱۴۶).^۱

حق شنیده شدن از جمله حقوقی است که به موجب آن کودکان قادر باشند نقطه نظرات، دیدگاه‌ها و نگرانی‌های خود را بیان کنند و در موارد ضروری به شکل مؤثری خود کودکان یا نمایندگان آنها در اعلام جرم و جریان دادرسی سهیم بوده و مشارکت کنند (رایجیان اصلی و رزاقی موسوی، ۱۴۰۰: ۱۷۰). کنوانسیون حقوق کودک در ماده ۱۲ طی دو بند حق بر شنیده شدن و اهمیت به نظر کودکان را برای اولین بار به رسمیت شناخت:

۱. «کشورهای طرف کنوانسیون تضمین خواهند کرد کودکی که قادر به شکل دادن به عقاید خود می‌باشد، بتواند این عقاید را آزادانه درباره تمام موضوعاتی که مربوط به وی می‌شود ابراز کند. به نظرات کودک مطابق با سن و بلوغ وی بها داده شود».

۲. «بدین منظور، خصوصاً برای کودک فرصت‌هایی فراهم آورده شود تا بتواند در هر یک از مراحل دادرسی اجرایی و قضایی مربوط به وی به طور مستقیم یا از طریق یک نماینده یا شخصی مناسب به طریقی که مطابق با مقررات اجرایی قوانین ملی باشد، ابراز عقیده نماید».

قلمرو این ماده بسیار وسیع است و تمامی مسائلی را که مربوط به کودکان است از قبیل خانواده، مدرسه، رسانه، سیستم

اداری و قضایی، امور مهاجرت و پناهندگی و محیط کار را شامل می‌شود. (صادقی و اورنگی، ۱۴۰۰: ۲)

ماده ۱۲ کنوانسیون حقوق کودک یک مقرر منحصراً به فرد در یک معاهده حقوق بشری است که به وضعیت حقوقی و اجتماعی کودکان، که از یک سو از استقلال کامل بزرگسالان برخوردار نیستند و از سوی دیگر، موضوع حقوق هستند، می‌پردازد. پاراگراف ۱ تضمین می‌کند که هر کودک بتواند دیدگاه‌های خود را شکل داده، حق بیان آزادانه آن دیدگاه‌ها را در تمام مسائل تأثیرگذار بر کودک داشته باشد و دیدگاه‌های کودک با توجه به سن و بلوغ او مورد توجه قرار گیرد. در پاراگراف ۲ به طور مشخص بیان می‌کند که کودک در هر گونه رسیدگی قضایی یا اداری که بر او تأثیر می‌گذارد، حق برخورداری از حق شنیده شدن را دارد.^۲

یکی دیگر از عناصر اصلی عدالت دوستدار کودک، رعایت اصول بنیادین دادرسی کیفری است که کنوانسیون حقوق کودک طی مواد ۳۹ و ۴۰ به آن پرداخته است.

ماده ۳۹ مقرر می‌دارد: «کشورهای عضو کلیه اقدامات مقتضی را به عمل خواهند آورد تا بهبود جسمانی و روانی و ادغام مجدد اجتماعی کودکی که قربانی هرگونه بی‌توجهی، بهره‌کشی، آزار، شکنجه یا سایر اشکال رفتار یا تنبیه بی‌رحمانه، غیر انسانی یا تحقیرآمیز و یا مخاصمات مسلحانه واقع شده است، تسریع گردد. بهبود و ادغام مجدد مذکور باید در محیطی صورت پذیرد که سلامت، عزت نفس و کرامت کودک را تقویت کند».

ماده ۴۰ اجرای عدالت کودکان را به شرح زیر بیان می‌کند:

۱. «کشورهای عضو در مورد کودکان مجرم یا متهم به نقض قانون کیفری این حق را به رسمیت می‌شناسند که با آنان مطابق با شئون و ارزش کودک رفتار گردد. این امر موجب افزایش احترام کودک نسبت به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی دیگران شده، سن کودک را در نظر گرفته و با در نظر گرفتن سن کودک، باعث افزایش خواست وی برای سازش با جامعه و به عهده گرفتن نقشی سازنده می‌گردد.

۲. بدین منظور و با توجه به مفاد مربوطه اسناد بین‌المللی، کشورهای عضو خصوصاً موارد ذیل را تضمین می‌نمایند:

2. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12: Children's Rights in Juvenile Justice, para 1.

1. Also See: CRC/c/General Comment No 14,29 May 2014.

همان‌طور که مشاهده می‌شود مواد ۳۹ و ۴۰ کنوانسیون حقوق کودک، رعایت اصول و تضمینات اساسی دادرسی عادلانه و منصفانه را در هنگام تعقیب، تحقیقات مقدماتی و دادرسی به اتهامات کودکان و نوجوانان لازم‌الرعایه اعلام کرده‌اند. بر این اساس اصولی از قبیل اصل قانونی بودن جرم و مجازات، اصل برائت، حق اطلاع یافتن از اتهامات با ذکر دلایل آن، حق سکوت در تحقیقات و دادرسی، منع شکنجه و اذیت و آزار در هنگام تحقیقات و رسیدگی، حق مواجهه و طرح سؤال از شهود طرف مقابل و حق پژوهش‌خواهی از مراجع بالاتر باید در زمینه رسیدگی به اتهامات کودکان و نوجوانان کاملاً رعایت شود.

به علاوه ماده ۴۰ ضمن بیان استانداردها و آیین دادرسی کیفری کودکان بزهکار، کشورها را ملزم به رعایت اصول کلی مربوط به دادرسی عادلانه، اصل برائت و رفتار انسانی با متهم، اصل قانونی بودن جرم و مجازات، عطف به ما سبق نشدن قانون و محرمانه بودن دادرسی کودکان می‌کند.

۲. پروتکل اختیاری در مورد فروش کودکان، فحشا و پورنوگرافی کودکان

بر اساس ماده ۸ پروتکل:

۱. «کشورهای عضو باید اقدامات مناسبی را برای حمایت از حقوق و منافع کودکان قربانی... در تمام مراحل فرایند عدالت کیفری اتخاذ کنند، به ویژه از طریق:

الف) شناسایی آسیب‌پذیری کودکان قربانی و انطباق رویه‌ها برای شناسایی ویژه آنها. نیازها، از جمله نیازهای ویژه آنها به عنوان شاهد؛ ب) اطلاع‌رسانی به کودکان قربانی از حقوق، نقش و دامنه، زمان‌بندی و پیشرفت رسیدگی و رسیدگی به پرونده‌های آنها؛ ج) اجازه دادن به نظرات، نیازها و نگرانی‌های کودکان قربانی برای ارائه و بررسی در دادرسی-هایی که منافع شخصی آنها تحت تأثیر قرار می‌گیرد...؛ د) ارائه خدمات حمایتی مناسب به کودکان قربانی در طول مراحل قانونی؛ ه) حفاظت از حریم خصوصی و هویت کودکان قربانی و اتخاذ تدابیر... برای جلوگیری از انتشار نامناسب اطلاعاتی که می‌تواند به شناسایی کودکان قربانی منجر شود، در صورت لزوم، حفاظت کند؛ و) تأمین... برای ایمنی کودکان قربانی و همچنین خانواده‌های آنها و شاهدان از طرف آنها، در برابر ارباب و انتقام؛ ز) پرهیز از تأخیر بی‌مورد در رسیدگی به پرونده‌ها و اجرای احکام یا احکام اعطای غرامت به کودکان قربانی...».

الف) هیچ کودکی نباید به خاطر اعمالی که در زمان ارتکاب توسط قانون ملی یا بین‌المللی منع نشده، متهم یا گناهکار شناخته شود.

ب) هر کودکی که متهم یا محکوم به نقض قانون کیفری شود، حداقل دارای تأمین‌های زیر خواهد بود:

- بی‌گناه شناخته شدن تا زمانی که جرم طبق قانون ثابت بشود.

- اطلاع مستقیم و سریع از اتهامات وارده بر علیه وی، در صورت لزوم از طریق والدین و یا قیم قانونی و (حق) داشتن مشاوره حقوقی و یا سایر کمک‌ها در تهیه و ارائه لایحه دفاعیه.

- روشن شدن موضوع در اسرع وقت توسط مقام یا ارگان قضایی بی‌طرف و مستقل و طی یک دادرسی عادلانه در حضور وکیل یا سایر کمک‌های حقوقی، مگر اینکه این امر در جهت منافع کودک تشخیص داده نشود، خصوصاً با در نظر گرفتن سن، موقعیت و یا والدین و یا قیم قانونی کودک.

- مجبور نبودن به دادن شهادت و یا اظهار تقصیر و امکان بررسی اظهارات شهود مخالف و کسب اجازه برای شرکت و بررسی اظهارات شاهدان وی در شرایط مساوی.

- دسترسی به مقام یا ارگان قضایی ذی‌صلاح، بی‌طرف و مستقل بالاتر بر طبق قانون در صورت مجرم شناخته شدن.

- حق استفاده رایگان از مترجم در صورتی که کودک قادر به درک زبان مورد استفاده (در دادگاه) نباشد.

- محرمانه بودن کامل موضوع در طول تمام مراحل دادرسی.

۳. کشورهای عضو در جهت افزایش وضع قوانین و مقررات و تأسیس مقامات و مؤسساتی که خصوصاً مربوط به کودکان متهم یا مجرم به نقض قانون کیفری باشند، تلاش خواهند کرد و خصوصاً اقدامات ذیل را معمول خواهند داشت:

الف) قائل شدن حداقل سن برای نقض قانون کیفری به نحوی که زیر این سن، کودک فاقد مسئولیت کیفری باشد.

ب) در صورت تناسب و تمایل، وضع مقرراتی در جهت رفتار با این گونه کودکان بدون توسل به دادرسی‌های قضایی، به شرطی که حقوق بشر و ضمانت‌های حقوقی کاملاً رعایت شود.

۴. تأمین مسائلی از قبیل مقررات نگهداری، راهنمایی، نظارت، مشاوره، تعلیق مجازات، فرزندخواندگی، تعلیم و تربیت و برنامه‌های آموزشی حرفه‌ای و سایر اقدامات دیگر در جهت تضمین اینکه با کودکان رفتاری متناسب با رفاه و شرایط و جرم ارتکابی آنها خواهد شد.

کودک فرضیه اصلی خود را تأیید کرده است که تأمین حقوق کودکان متعارض با قانون در نهایت به منافع جامعه در کل خدمت می‌کند. طبق نظر کمیته، «شواهد نشان می‌دهد که شیوع جرایم ارتكابی توسط کودکان پس از اتخاذ سیستم‌هایی مطابق با این اصول کاهش می‌یابد» (Liefwaard, 2020: 6).

۲-۳. نظر عمومی شماره ۱۲ در مورد حق شنیده شدن کودک

اظهار نظر عمومی شماره ۱۲ براساس تمایز کمیته بین حق شنیده شدن کودک به طور فردی و حق شنیده شدن برای گروهی از کودکان (مانند یک کلاس از دانش‌آموزان، کودکان در یک محله، کودکان دارای معلولیت، یا دختران) ساختار بندی شده است. این یک تمایز مرتبط است؛ زیرا کنوانسیون مقرر می‌کند که کشورهای عضو باید حق کودک به شنیده شدن را با توجه به سن و بلوغ کودک تضمین کنند.

• «ماده ۱۲ [کنوانسیون حقوق کودک]... تصریح می‌کند که فرصت‌هایی برای شنیده شدن باید به ویژه «در هر گونه رسیدگی قضایی و اداری که بر کودک تأثیر می‌گذارد» فراهم شود. کمیته تأکید می‌کند که این ماده در مورد تمام اقدامات قضایی مرتبط که بر کودک تأثیر می‌گذارد، بدون محدودیت، از جمله، برای مثال، جدایی والدین، حضانت، مراقبت و فرزندخواندگی، کودکان در تضاد با قانون، کودکان قربانی خشونت فیزیکی یا روانی، جنسی، سوء استفاده یا سایر جرایم، مراقبت‌های بهداشتی، تأمین اجتماعی، کودکان بدون همراه، کودکان پناهجو و پناهنده و قربانیان درگیری‌های مسلحانه و سایر موارد اضطراری اعمال می‌شود. اقدامات اداری معمولی شامل تصمیم‌گیری در مورد آموزش، بهداشت، محیط زیست، شرایط زندگی یا حفاظت از کودکان است.

حق استماع هم در مورد دادرسی‌هایی که توسط کودک آغاز می‌شود، مانند شکایات علیه بدرفتاری و درخواست تجدیدنظر در مورد محرومیت از مدرسه، و همچنین در مورد مواردی که توسط دیگران آغاز می‌شوند که بر کودک تأثیر می‌گذارند، مانند جدایی والدین یا فرزندخواندگی اعمال می‌شود. در جایی که محیط ترسناک، خصمانه، بی احساس یا نامناسب برای سن او باشد، نمی‌توان صدای کودک را به طور مؤثر شنید. دادرسی باید هم در دسترس باشد و هم برای کودکان مناسب باشد. باید توجه ویژه‌ای به ارائه اطلاعات دوستدار کودک، حمایت کافی برای دفاع از خود، کارکنان

۲. «کشورهای طرف کنوانسیون تضمین خواهند کرد که در برخورد نظام عدالت کیفری با کودکان قربانی... بهترین منافع کودک در درجه اول مورد توجه قرار گیرد».

۳. «کشورهای عضو باید اقداماتی را برای تضمین آموزش مناسب، به ویژه آموزش حقوقی و روان‌شناختی، برای افرادی که با قربانیان کار می‌کنند، اتخاذ کنند...».

۴. «کشورهای عضو باید... اقداماتی را به منظور حفاظت از ایمنی و تمامیت آن افراد... که در پیشگیری و/یا حفاظت و بازپروری قربانیان دخیل هستند... اتخاذ کنند».

همچنین به موجب ماده ۹ پروتکل:

۱. «کشورهای عضو باید تمام اقدامات ممکن را با هدف اطمینان از کمک‌های مناسب به قربانیان، از جمله ادغام مجدد اجتماعی کامل آنها و بهبودی کامل جسمی و روانی آنها، انجام دهند.

۲. «کشورهای طرف کنوانسیون باید تضمین کنند که همه کودکان قربانی... دسترسی به رویه‌های کافی برای جست‌وجوی بدون تبعیض برای جبران خسارات از سوی افراد قانونی دارند».

۳. نظرات عمومی کمیته حقوق کودک در راستای تبیین عدالت دوستدار کودک

۳-۱. نظریه عمومی شماره ۲۴ کمیته حقوق کودک

در سال ۲۰۱۹، کمیته حقوق کودک یک نظر عمومی جدید (شماره ۲۴) در مورد عدالت کودکان را جایگزین نظر عمومی قبلی خود (شماره ۱۰) در این مورد کرد.^۱

توصیه‌های کمیته در مورد سیستم قضایی نوجوانان منطبق با حقوق کودکان بر پایه «دانش جدید در مورد رشد کودک و نوجوان» و «شواهد شیوه‌های مؤثر» استوارتر است (CRC (Committee, General comment, 2019: 1). بر اساس این دانش و شواهد جدید، کمیته، از جمله، برای تعیین حداقل سن مسئولیت کیفری کودک، حداقل ۱۴ سال را توصیه می‌کند (Ibid: 22). کمیته همچنین به طور گسترده‌تری رفتار با کودکانی را که بزرگ‌تر می‌شوند و در حال گذار به بزرگسالی هستند، مورد توجه قرار می‌دهد و از کشورهایی قدردانی می‌کند که به صورت استثنایی یا به‌عنوان یک قاعده کلی، رفتار با بزرگسالان جوان را در سیستم قضایی کودکان اجازه می‌دهند (Ibid: 31-32). جدای از این، کمیته حقوق

1. General comment No. 24 (2019) on children's rights in the child justice system, CRC/C/GC/24, 18 September 2019.

سایر استانداردهای بین‌المللی مرتبط با عدالت دوستدار کودک

تعدادی دیگر از استانداردها، دستورالعمل‌ها، قواعد و قوانین نمونه بین‌المللی به عدالت دوستدار کودک مربوط می‌شود و در عین اینکه الزام‌آور نیستند، اما مبنای محکمی برای بهبود شیوه‌های تعامل کودکان با جنبه‌های مختلف نظام حقوقی فراهم می‌کند. با این وجود، این ابزارها به هیچ‌وجه جامع نیستند و اساساً به دخالت مستقیم کودکان در سیستم‌های عدالت کیفری و اطفال مربوط می‌شود (Patrick Geary, 2012: 7).

۱. حداقل قوانین استاندارد سازمان ملل برای اجرای عدالت نوجوانان (قوانین پکن)

قوانین پکن از کشورها می‌خواهد که حمایت‌های قانونی برای بهبود رفاه کودکان در تضاد با قانون ایجاد کنند. این قوانین تعامل کودکان با سیستم حقوقی را از اولین تماس با مجریان قانون تا قضاوت و تصمیم‌گیری پوشش می‌دهد و به دولت‌ها دستور می‌دهد تا سیستم‌های قضایی جداگانه‌ای را با قوانین، مقررات و سیاست‌هایی ایجاد کنند که هم از حقوق کودکان محافظت می‌کند و هم نیازهای فردی آنها را برآورده می‌کند. به طور خاص، دولت‌ها تشویق می‌شوند تا در اجرای دادرسی‌های قضایی نوجوانان، انعطاف‌پذیری و اختیار را فراهم کنند و در عین حال تضمین‌های اساسی دادرسی را برای کودکان تضمین کنند.^۴

۲. دستورالعمل‌های پیشگیری از بزهکاری نوجوانان (رهنمودهای ریاض)

دستورالعمل‌های ریاض رویکردی کودک‌محور را برای تشویق مشارکت کامل جوانان در جامعه اتخاذ می‌کند و از دولت‌ها می‌خواهد قوانین و فرایندهایی را اتخاذ کنند که به شرایط زیربنای بزهکاری نوجوانان رسیدگی کند. از جمله اقدامات دیگر، از دولت‌ها خواسته می‌شود قوانینی وضع کنند که حقوق و رفاه کودکان را ارتقا و حمایت کند و از مکانیسم‌ها و خدمات

آموزش دیده مناسب، طراحی اتاق‌های دادگاه، لباس قضات و وکلا، صفحه‌های بینایی و اتاق‌های انتظار جداگانه بشود»^۱.

۳-۳. نظر عمومی شماره ۱۰ کمیته حقوق کودک در مورد حق کودکان در عدالت برای اطفال

«کنوانسیون حقوق کودک درمانی را ارائه می‌کند که سن کودک را در نظر می‌گیرد و به بازگشت مجدد کودک و ایفای نقش سازنده وی در جامعه کمک می‌کند. این اصل باید در تمام مراحل برخورد با کودک، از اولین تماس با نهادهای مجری قانون تا اجرای همه اقدامات برای برخورد با کودک، اعمال و رعایت شود. این امر مستلزم آن است که همه متخصصان درگیر در اجرای عدالت اطفال در مورد رشد کودک، رشد پویا و مستمر کودکان، آنچه متناسب با رفاه آنها است و اشکال فراگیر خشونت علیه کودکان آگاهی داشته و آموزش دیده باشند»^۲.

۳-۴. نظر عمومی شماره ۵ کمیته حقوق کودک درباره اقدامات کلی اجرای کنوانسیون حقوق کودک

«برای اینکه حقوق معنا پیدا کند، باید راه‌حل‌های مؤثر برای جبران تخلفات موجود باشد. این الزام به طور ضمنی در کنوانسیون وجود دارد و به طور مداوم در شش معاهده حقوق بشر بین‌المللی دیگر به آن اشاره شده است. وضعیت خاص و وابسته کودکان، مشکلات واقعی را برای آنها در پیگیری اقدامات درمانی و جبرانی برای نقض حقوق خود ایجاد می‌کند. بنابراین، دولت‌ها باید توجه ویژه‌ای به حصول اطمینان از وجود دادرسی‌های مؤثر و حساس به کودکان، قابل دسترس برای کودکان و نمایندگان‌شان داشته باشند. اینها باید شامل ارائه اطلاعات مناسب برای کودک، مشاوره، وکالت، از جمله حمایت از خود وکالت و دسترسی به دادرسی‌های مستقل و دادگاه‌ها با مساعدت‌های قانونی و دیگر موارد باشد. در مواردی که حقوق نقض شده است، باید غرامت مناسب، از جمله غرامت و در صورت نیاز، اقداماتی برای ارتقای بهبود جسمی و روانی، توانبخشی و بازگشت مجدد کودک وجود داشته باشد»^۳.

measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, 27 November 2003.

4. UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules), Adopted by General Assembly A/RES/40/33, 29 November 1985. Available at <https://www.ohchr.org/en/instruments>.

1. See UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General Comment No. 12, The right of the child to be heard, 20 July 2009.

2. See UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General Comment No. 10, Children's Rights in Juvenile Justice, 25 April 2007.

3. UN Committee on the Rights of the Child (CRC, General comment no. 5 (2003): General

دارند با وقار و شفقت با آنها رفتار شود، مطلع شوند، شنیده شوند، کمک مؤثری دریافت کنند و از اقدامات حفاظتی ویژه بهره‌مند شوند، از حریم خصوصی و ایمنی آنها اطمینان حاصل شود و به دنبال جبران خسارت باشند. رویکرد کل‌نگر نیز به شدت تشویق می‌شود.^۳

۵. رهنمودهای اقدام در مورد اطفال در سیستم عدالت کیفری

دستورالعمل‌های اقدام نه تنها دولت‌ها، بلکه نهادهای سازمان ملل، سازمان‌های غیردولتی، گروه‌های حرفه‌ای، رسانه‌ها و کودکان را نیز هدف قرار می‌دهند. آنها کودکانی را که به هر عنوان درگیر سیستم عدالت کیفری می‌شوند، چه به عنوان مجرم، چه قربانی و چه شاهد، مورد خطاب قرار می‌دهند و اجرای کامل حقوق کودکان در اجرای عدالت را تشویق می‌کنند. در سطح ملی، از دولت‌ها خواسته می‌شود تا سیستم‌های قضایی جداگانه و مبتنی بر کودک را برای نوجوانان ایجاد کنند که نیازهای خاص کودکان را در نظر بگیرد. مهم‌تر از همه، این سیستم‌ها باید هم احترام به حقوق کودکان را تضمین کنند و هم از نقض آن جلوگیری کنند (Ibid: 8).

از جمله دستورالعمل‌های اقدام می‌توان به قانون نمونه یونیسف و دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد^۴ در مورد عدالت در امور مربوط به کودکان قربانی و شاهدان جنایت اشاره کرد.

این قانون نمونه مقرراتی را برای حمایت از کودکان قربانی و شاهدان مطابق با اسناد حقوق بشر موجود بین‌المللی تعیین می‌کند و از دولت‌ها و متخصصان قضایی می‌خواهد تا سیستم‌هایی ایجاد کنند که رفتار با کودکان قربانی و شاهد را بهبود بخشد. این قانون بر حق کودکان برای مطلع شدن و دریافت کمک‌های مناسب، از جمله تعیین یک فرد حامی برای هدایت آنها در فرایند عدالت کیفری تأکید می‌کند. همچنین از دادگاه‌ها انتظار می‌رود که تمام تلاش خود را برای تسهیل حق شنیداری کودکان، اتخاذ تدابیر گسترده‌ای که از حریم

حمایتی حمایت کند که وضعیت، حقوق و منافع کودکان در تضاد با قانون را با پیروی از اصول انصاف تضمین کند. دستورالعمل‌ها همچنین حکم می‌کنند که مداخله رسمی در زندگی کودک باید همیشه در راستای منافع آن کودک دنبال شود.^۱

۳. قوانین سازمان ملل برای حمایت از نوجوانان محروم از آزادی (قوانین هاوانا)

قوانین هاوانا استانداردهایی را برای ارجاع به متخصصان درگیر در مدیریت سیستم قضایی نوجوانان از دستگیری تا آزادی ارائه می‌دهد. آنها به دنبال حمایت از ایمنی و رفاه کودکان در تضاد با قانون هستند و به ویژه تأکید می‌کنند که محرومیت از آزادی باید آخرین راه حل در موارد استثنایی برای حداقل زمان لازم باشد. اوضاع و احوال و شرایط بازداشت باید تضمین‌کننده احترام به حقوق کودکان باشد و هر کودک باید به طور جداگانه ارزیابی و مطابق با نیازها، وضعیت و شرایط خاص خود مورد مراقبت قرار گیرد. این قوانین بیشتر به حقوق کودکان برای آموزش، تفریح، مذهب، مراقبت‌های بهداشتی و تماس با جامعه گسترده‌تر می‌پردازد و از دولت‌ها می‌خواهد که در صورت نقض این حقوق یا هر حقوق دیگری، راه‌حل‌های مؤثری ارائه دهند.^۲

۴. دستورالعمل‌های سازمان ملل متحد در مورد عدالت در امور مربوط به کودکان قربانی و شاهدان جنایت

به طور کلی، هدف این دستورالعمل کمک به دولت‌ها در طراحی و اجرای قوانین، سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات برای اطمینان از احترام کامل به کودکان قربانی و شاهد جنایت است. آنها تشخیص می‌دهند که کودکان به ویژه آسیب‌پذیر هستند و نیاز به حمایت ویژه در تعاملات خود با سیستم قضایی دارند و اصول کلی کنوانسیون حقوق کودک را مجدداً تأیید می‌کنند. بر اساس دستورالعمل‌ها، کودکان قربانی و شاهد حق

3. UN Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, Adopted by ECOSOC Resolution 2005/20, 22 July 2005, Available at:

<https://www.ohchr.org/en/instruments>.

4. United Nation Office on Drugs and Crime (UNODC)

1. UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines), General Assembly resolution 45/112, 14 December 1990. Available at <https://www.ohchr.org/en/instruments>

2. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty Adopted by General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990, Available at https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/United_Nations_Rules

مربوط به مراقبت باید به طور منظم مورد بازنگری قرار گیرد و از طریق رویه‌های قضایی، اداری یا سایر روش‌ها با تدابیر امنیتی، از جمله وکالت قانونی کودکان درگیر، اتخاذ شود.^۳

۶. قطعنامه شورای حقوق بشر سازمان ملل در مورد حقوق بشر در اجرای عدالت، به ویژه عدالت نوجوانان

در این قطعنامه، شورای حقوق بشر از کشورها می‌خواهد تا اقدامات مؤثر قانونی، قضایی، اجتماعی، آموزشی و غیره را در اجرای استانداردهای سازمان ملل در مورد حقوق بشر در سیستم قضایی انجام دهند. بر توانبخشی، ادغام مجدد و نظارت تأکید شده است و قطعنامه تأکید می‌کند که با کودکان در تضاد با قانون باید به گونه‌ای رفتار شود که با حقوق، حیثیت و نیازهای آنها سازگار باشد. به دولت‌ها توصیه می‌شود منابعی را برای کمک‌های حقوقی به‌گونه‌ای تخصیص دهند که این حقوق را ارتقا بخشد؛ به‌ویژه از آنها خواسته می‌شود تا تمام اقدامات لازم از جمله اصلاحات قانونی را برای پیشگیری و پاسخ به خشونت علیه کودکان در سیستم قضایی انجام دهند.^۴

۷. دستورالعمل چارچوب عدالت دوستدار کودک سازمان همکاری اقتصادی و توسعه

دفتر سازمان بین‌المللی همکاری اقتصادی و توسعه در سال ۲۰۲۳ چارچوب عدالت دوستدار کودک را برای کشورهای عضو سازمان با هدف بهبود دسترسی به عدالت برای کودکان، ترسیم می‌کند. این چارچوب بر اساس چارچوب عدالت مردم‌محور در مورد دسترسی به عدالت و سیستم‌های قضایی مردم‌محور و همچنین تجزیه و تحلیل نیازهای قانونی کودکان و موانعی که هنگام تعامل با سیستم قضایی با آن مواجه می‌شوند، ترسیم شده است. دستورالعمل از یک پایه و چهار ستون اصلی تشکیل شده است:

پایه بر تمرکز سیستم قضایی دوستدار کودک در یک هدف

خصوصی کودکان قبل، در حین و پس از رسیدگی محافظت می‌کند و تضمین حق کودکان برای دریافت استرداد یا غرامت از مجرمین محکوم به کار بگیرند.^۱

از دیگر رهنمودهای اقدام مرتبط با مفهوم عدالت دوستدار کودک، یادداشت راهنمای دبیر کل سازمان ملل با عنوان «رویکرد سازمان ملل به عدالت برای کودکان» است.

یادداشت راهنمایی دبیر کل به دنبال تضمین اجرای کامل هنجارها و استانداردهای بین‌المللی برای همه کودکانی است که با سیستم‌های قضایی ملی در تماس هستند. این یادداشت استدلال می‌کند که دولت‌ها باید با تقویت نهادهای قضایی و اتخاذ راهبردهایی که به طور خاص احترام به حقوق کودکان را تضمین می‌کند، از یک حاکمیت قانونی قوی‌تر برای کودکان استقبال کنند. اصول راهنمایی که باید رعایت شود، شامل بهترین منافع کودک، حق رفتار عادلانه و برابر، حق شنیده شدن و حق حمایت در برابر خشونت است. از دولت‌ها خواسته می‌شود که این مفاهیم و دیگر مفاهیم عدالت دوستدار کودک را در تلاش‌های مربوط به اصلاح قانون اساسی و قانون‌گذاری ادغام کنند و یکپارچگی و مسئولیت‌پذیری کلی در عدالت و اجرای قانون را ارتقا دهند.^۲

از دیگر اقدامات سازمان ملل در این خصوص دستورالعمل-های سازمان ملل برای مراقبت‌های جایگزین از کودکان در مواردی که کودکان از مراقبت والدین محروم هستند یا باید محروم شوند، می‌باشد. این دستورالعمل‌ها تأکید می‌کند که دولت‌ها مسئول حفاظت از حقوق و رفاه کودکان هستند. مناسب‌ترین شکل مراقبت جایگزین باید برای هر کودک شناسایی شود که بر اساس منافع کودک و با هدف تضمین ایمنی و امنیت باشد. رهنمودها تصریح می‌کند که کودکان باید در تمام مراحل مورد مشورت قرار گیرند و نظرات آنها در نظر گرفته شود، توجه ویژه به کودکان آسیب‌پذیر و به ویژه حقوق کودکان از آموزش، بهداشت، خدمات اولیه، هویت، آزادی مذهب و زبان باید مورد توجه قرار گرفته و ارتقا یابد. تصمیمات

3. Guidelines for the Alternative Care of Children: resolution / adopted by the General Assembly, 24 February 2010, Available at <https://digitallibrary.un.org/record/673583?v=pdf>

4. Human rights in the administration of justice, in particular juvenile justice: resolution / adopted by the Human Rights Council, 12 October 2015. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/713587?v=pdf>

1. UN Office on Drugs and Crime (UNODC), UNODC-UNICEF Model Law on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime, April 2009, <https://www.unodc.org/documents/>

2. Guidance Note of the Secretary-General: UN Approach to Justice for Children, Author: UN Secretary-General, September 2008. Available at <https://www.unodc.org/documents/>

به عنوان یک مدل خوب برای توسعه و تطبیق در سایر نقاط جهان عمل کنند.

شورای اروپا در نوامبر ۲۰۱۰ دستورالعمل‌های مربوط به عدالت دوستدار کودک را تصویب کرد. این دستورالعمل‌ها اولین استانداردهای منطقه‌ای در نوع خود هستند و به گفته شورا، هدفشان ارائه راهنمایی به دولت‌های اروپایی برای افزایش دسترسی و رفتار عادلانه با کودکان در هر زمینه‌ای - مدنی، اداری یا کیفری است. دستورالعمل‌ها «نه تنها بیانیه‌ای از اصول هستند، بلکه می‌خواهند راهنمای عملی برای اجرای استانداردهای بین‌المللی توافق‌شده و الزام‌آور در رسیدگی‌های درون دادگاهی و برون دادگاهی باشند». در حالی که دستورالعمل‌های شورا با در نظر گرفتن زمینه‌های منطقه‌ای توسعه یافته‌اند، به عنوان یک الگوی خوب برای توضیح و تطبیق در سایر نقاط جهان عمل می‌کنند (Patrick & Guary, 2012: 10).

مهم‌تر از همه، هدف آنها تضمین این امر است که حقوق کودکان در مورد اطلاعات، نمایندگی، مشارکت و حمایت در تمام مراحل رسیدگی به طور کامل رعایت می‌شود. از نظر ساختاری، دستورالعمل‌ها به عناصر عدالت دوستدار کودک می‌پردازد. از هنگام مواجهه کودک با سیستم حقوقی و تعامل اولیه با وکلا و پلیس تا جلسات دادگاه و نظارت پس از تصمیم‌گیری، اجرا یا سایر پیگیری‌ها را در برمی‌گیرد.

۱. کنوانسیون اروپایی در مورد اعمال حقوق کودکان^۲

کنوانسیون اروپایی در مورد اعمال حقوق کودکان، حق کودکان را برای شرکت در برخی رسیدگی‌های حقوقی خانوادگی تسهیل می‌کند و حقوق آنها را برای مطلع شدن، بیان نظرات و جست‌وجوی نماینده ویژه به رسمیت می‌شناسد. در مواردی که نماینده‌ای برای کودک تعیین شده است، از او انتظار می‌رود که روند قضایی و نتایج احتمالی را توضیح دهد و در نهایت نظرات کودک را تعیین و به دادگاه ارائه کند. مقامات قضایی همچنین موظفند اطمینان حاصل کنند که با کودکان مشورت شده و منافع آنها در نظر گرفته می‌شود و با سرعت و در صورت لزوم برای تصمیم‌گیری فوری عمل می‌کنند.^۳

گسترده‌تر مردم‌محور تأکید دارد. همچنین باید با تعهد به ایجاد یک سازوکار فرهنگی عمیق و اساسی که در آن همه عناصر سیستم قضایی و کل دولت با هم برای رسیدن به هدف دوستدار کودک همکاری کنند، حمایت شود.

- ستون اول نمای کلی استراتژی‌هایی برای طراحی و ارائه خدمات عدالت‌پسند کودک، به شیوه‌ای متناسب، فراگیر و مناسب پیشنهاد می‌دهد که باید مبتنی بر درک جامع نیازهای حقوقی کودکان از دیدگاه خودشان باشد.

- ستون دوم عناصر حاکمیت سالم و محیط زیربنایی را برای خدمات عدالت دوستدار کودک شناسایی می‌کند، ایجاد چارچوب‌های قانونی و سیاسی مناسبی که با مکانیسم‌های اجرایی قوی همراه باشد و بر همکاری بین بازیگران مختلف مانند سازمان‌های قضایی، اجتماعی و بهداشتی تکیه کند تا بتواند اجرای خدمات عدالت دوستدار کودک را تقویت کند.

- ستون سوم بر روی توانمندسازی کودکان و کارکنان دستگاه قضایی به عنوان پیش‌شرطی برای رسیدگی مؤثر به نیازهای حقوقی و قضایی کودکان از طریق بالا بردن سطح سواد و افزایش آگاهی کودکان از حقوق و مسیرهای قانونی خود استوار است.

- رکن چهارم راهنمایی در مورد تقویت مکانیسم‌های برنامه‌ریزی، نظارت و پاسخگویی به عنوان بخشی از یک سیستم عدالت دوستدار کودک برای اطمینان از مؤثر و پایدار بودن اصلاحات ارائه می‌دهد. برنامه‌ریزی و اندازه‌گیری مبتنی بر شواهد می‌تواند از خدمات عدالت‌پسند کودک حمایت کند و به ویژه در مواقعی که منابع محدود است اهمیت دارد. این امر مستلزم جمع‌آوری داده‌های مرتبط و پیاده‌سازی چارچوب‌های قوی حاکمیت داده و مکانیزم‌های شفاف پاسخگویی و نظارت است.^۱

استانداردهای منطقه‌ای مرتبط با عدالت دوستدار کودک

سیستم‌های منطقه‌ای حقوق بشر نیز کنوانسیون‌ها و دستورالعمل‌هایی را ایجاد کرده‌اند که با عدالت دوستدار کودک مرتبط است. در حالی که اینها اغلب با یک زمینه فرهنگی خاص ایجاد شده‌اند، اما استانداردهای منطقه‌ای هنوز می‌توانند

2. European Convention on the Exercise of Children's Rights, Strasbourg, 25.I.1996.

3. European Convention on the Exercise of Children's Rights, Strasbourg, 25. I. 1996.

1. OECD Child-Friendly Justice Framework, OECD Public Governance Policy Papers, 2023, pp.9-10.

۳. رهنمودهای اقدام برای کودکان در سیستم قضایی آفریقا

این دستورالعمل‌ها که همراه با کنفرانس منطقه‌ای عدالت دوستدار کودک تهیه شده است، چارچوبی برای اصلاح قانون عدالت دوستدار کودک در آفریقا فراهم می‌کند. رهنمودها در مورد تمام دادرسی‌هایی که شامل کودکان می‌شود، اعم از رسمی یا غیررسمی، قضایی یا اداری، مدنی یا کیفری اعمال می‌شود. این دستورالعمل‌ها منعکس‌کننده اصول کلی کنوانسیون حقوق کودک و منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک است و دستورالعمل‌ها اقدامات خاصی را برای بهبود احترام به حقوق کودکان از اولین تماس آنها با سیستم قضایی شرح می‌دهد. اصول زیربنایی بر اهمیت دسترسی کودکان به عدالت، وکالت حقوقی مبتنی بر حقوق کودک و محیط‌های قضایی دوستدار کودک تأکید می‌کند. نکته قابل توجه، دستورالعمل‌ها همچنین توجه ویژه‌ای به اعمال عدالت دوستدار کودک در دادگاه‌های سنتی و مذهبی دارد.

۴. منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک^۴

مشابه کنوانسیون حقوق کودک، منشور آفریقا مجموعه‌ای جامع از تعهدات مربوط به رعایت حقوق کودک را ارائه می‌دهد. کشورهایی که منشور را تصویب کرده‌اند موافقت می‌کنند که در همه اقدامات مربوط به کودکان، بهترین منافع کودک در نظر گرفته می‌شود و باید به کودکان فرصت داد تا نظرات خود را در هر گونه دادرسی که به آنها مربوط می‌شود، بیان کنند. منشور همچنین حقوق کودکان را برای حفظ حریم خصوصی، حمایت در برابر کودک آزاری و شکنجه و - در زمینه کودکانی که در تضاد با قانون قرار دارند - به گونه‌ای که متناسب با شأن و منزلت و ارزش آنهاست رفتار شود، تصریح می‌کند.

توانمندسازی کودکان در چارچوب عدالت دوستدار کودک

توانمندسازی افراد برای تعامل با بخش‌های مختلف سیستم قضایی، چالشی کلیدی در هنگام ایجاد و حفظ یک نظام قضایی مردم‌محور است. توانمندسازی کودکان (و خانواده‌ها و سایر بزرگسالانی که ممکن است از آنها حمایت کنند) برای

۲. دستورالعمل عدالت دوستدار کودک شورای اروپا

مفهوم عدالت دوستدار کودک متعاقباً به رهنمودهای عدالت دوستدار کودک (دستورالعمل) که توسط شورای اروپا تهیه شده و توسط کمیته وزیران در سال ۲۰۱۰ تصویب شد، راه یافت.^۱ به موجب این دستورالعمل «کلیه حقوق کودکان» در رسیدگی‌های رسمی قضایی و همچنین در موارد جایگزین برای چنین دادرسی باید رعایت شود.^۲ این دستورالعمل راهنمایی‌های عملی برای ۴۷ کشور عضو شورای اروپا ارائه می‌کند که به طور گسترده بر سیستم‌های عدالت تمرکز دارند که شامل سیستم‌های قضایی نوجوانان و همچنین سایر سیستم‌های قضایی مربوط به کودکان می‌شود (Liefwaard, 2020: 10).

طبق دستورالعمل مزبور، «عدالت دوستدار کودک» به سیستم‌های عدالتی اطلاق می‌شود که با در نظر گرفتن سطح بلوغ و درک کودک، احترام و اجرای مؤثر همه حقوق کودکان را در بالاترین سطح قابل دسترس و شرایط پرونده تضمین می‌کند. به ویژه عدالتی که در دسترس، مناسب سن، سریع، کوشا، سازگار با نیازها و حقوق کودک و احترام به حقوق کودک، حق مشارکت و درک دادرسی با احترام به زندگی خصوصی و خانوادگی و صداقت و حیثیت کودکان باشد.^۳ بنابراین، هدف این دستورالعمل ارائه راهنمایی بیشتر به کشورهای عضو شورای اروپا در مورد چگونگی اطمینان از سازگاری سیستم‌های قضایی برای کودکان است. این شامل: دسترسی به اطلاعات، حفاظت از زندگی خصوصی و خانوادگی؛ دسترسی به مشاور حقوقی و نمایندگی به نام خود کودک؛ اجتناب از تأخیر بی‌مورد؛ فراهم کردن محیط مناسب در داخل و پیرامون رسیدگی‌های قضایی، از جمله پس از تصمیم‌گیری و آموزش ویژه کودکان برای متخصصان، همچنین مشارکت والدین، استفاده از زبان مناسب کودک، دسترسی کودکان به عدالت و اهمیت ارائه بازخورد به کودکان در مورد نتایج دادرسی توجه ویژه‌ای می‌کند. در مجموع، رهنمودها به موقعیت کودکان قبل، حین و بعد از دادرسی مربوط می‌شود (Ibid).

Available at <https://rm.coe.int/european-convention>.

1. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010. available at:

www.coe.int/childjustice

2. Guidelines, First Part, ch. I, at para. 1-3.

3. Guidelines, First Part, ch. II, c.

4. African Charter on the Rights and Welfare of the Child, Adopted by Assembly of Heads of State and Government of the OAU, July 1990.

نیاز از کجا حمایت و کمک بگیرند. آگاهی کودکان از حقوق خود به آنها این قدرت را می‌دهد تا از خود در برابر خشونت یا هر گونه نقض حقوق دیگر محافظت کنند. به علاوه می‌توانند از همسالان خود نیز در موقعیت‌های چالش‌برانگیز حمایت کنند.

افزایش آگاهی حقوقی کودکان می‌تواند از طریق ارائه اطلاعات حقوقی در وب‌سایت‌ها و خدمات مشاوره آنلاین و همچنین از طریق آموزش حقوق بشر، بحث‌ها و سخنرانی‌ها در مدارس، سازماندهی بازدید از دادگاه و جلسات دادرسی باشد.

مشارکت کودکان در اصلاح قوانین مرتبط با آنها

مشارکت دادن کودکان در اصلاح قانونی که بر آنها تأثیر می‌گذارد، می‌تواند این اطمینان را ایجاد کند که اصلاحات به نیازهای خاص آنها پاسخ می‌دهد. همانند سایر گروه‌های آسیب‌پذیر، کودکان و جوانان ممکن است از حمایت سازمان‌های خدمات اجتماعی و خدمات مشابه بهره‌مند شوند تا در فرایندهای اصلاح قانون که بر آنها تأثیر می‌گذارد، مشارکت کنند (Ibid: 41).

حمایت اختصاصی و هدفمند از خدمات برای کودکان و حمایت از والدین آنها

خدمات حمایتی اختصاصی و هدفمند برای کودکان در تعامل با دادگاه‌ها، مراجع قضایی، وکلا و سایر بخش‌های سیستم قضایی ضروری خواهد بود. بنابراین، کمک حقوقی و وکالت رایگان برای هر کودکی در برابر قانون ضروری است. حمایت اختصاصی و هدفمند باید گسترده‌تر از حمایت قانونی باشد، بلکه باید شامل همه نیازهای دیگر آنها از جمله بهداشت، مسکن و آموزش نیز باشد.

همچنین یکی دیگر از عناصر توانمندسازی کودکان و نوجوانان، حمایت و توانمندسازی والدین، اعضای خانواده، مراقبان و سایر حامیان بزرگسالی است که در مسیر عدالت‌خواهی کودکان را همراهی و حمایت خواهند کرد. در بسیاری از موارد، والدین و مراقبان احتمالاً افرادی هستند که بیشترین دانش را از کودک و علایق آنها دارند و حامیان اصلی آنها خواهند بود. بنابراین آنها به کمک حقوقی و سایر کمک‌های لازم برای توانمندسازی خود جهت حمایت مؤثر و کمک به کودک یا جوان برای دستیابی به عدالت نیاز دارند (Ibid: 41).

مشارکت در فرایندهای عدالت و احقاق حقوق خود، چالش بزرگ‌تری است. این امر مستلزم ترتیبات اختصاصی و هدفمند است که اطمینان حاصل کند که اطلاعات، مساعدت و پشتیبانی‌ها به روشی متناسب با سن و بلوغ کودکان طراحی شده است.

برای ارائه این ترتیبات اختصاصی و هدفمند، سیستم‌های قضایی به مکانیسم‌های آموزشی نیاز دارند که قادر شوند و توانمندسازی را آموزش و توسعه دهند که سیاست‌ها و شیوه‌های دوستدار کودک را درک و بتوانند اجرا کنند. این رکن بر توسعه قابلیت‌ها و توانمندسازی کودکان به عنوان کاربران سیستم عدالت کودک و کارکنان نظام قضایی و دادگستری به عنوان تسهیل‌کنندگان اصلی اجرای سیستم‌های عدالت دوستدار کودک تأکید دارد (OECD Child-Friendly Justice Framework, OECD Public Governance Policy Papers, 2023: 39).

۱. راه‌های توانمندسازی کودکان

توانمندسازی کودکان برای مشارکت مناسب در فرایندهای حقوقی و قضایی مستلزم مراحل و اصلاحات زیر است:

افزایش سطح آموزش و سواد اساسی کودکان

سواد اساسی و حساب از عناصر مهم توانایی قانونی هستند (Pleasence, 2014). به عبارت دیگر، یک عامل کلیدی برای رشد بلوغ، دانش و در نهایت توانایی قانونی کودک برای مشارکت در فرایندهای قانونی، در دسترس بودن و مشارکت آنها در سیستم‌های آموزشی با کیفیت بالا است. این بدان معنی است که برای اینکه کودکان با افزایش سن توانایی اولیه مشارکت را داشته باشند، باید به طور فعال در یادگیری از طریق سیستم آموزشی شرکت کنند. برای تحقق این امر، آنها باید دسترسی نامحدود و حمایتی به آموزش با کیفیت بالا داشته باشند. برای دستیابی به این هدف، کشورها نه تنها باید چارچوبی از خدمات آموزشی را در سراسر حوزه قضایی با مکانیسم‌های حمایتی مناسب (مانند کودکان در مناطق دورافتاده، برای کودکان گروه‌های اقلیت) فراهم کنند، بلکه نباید از فعالیت فعال کودکان نیز جلوگیری کرد (Ibid: 40).

افزایش آگاهی حقوقی کودکان

دسترسی معنادار به عدالت مستلزم آن است که کودکان به شیوه‌ای دوستانه از حقوق خود آگاه باشند و بدانند در صورت

کیفری از طریق دوستدارتر کردن آنها برای کودکان قربانی و کودکان مظنون یا متهم به ارتکاب جرم است؛ به ویژه برای کسانی که در موقعیت‌های آسیب‌پذیر هستند. این ایده بر بهبود ارزیابی‌های فردی کودکان در موقعیت‌های آسیب‌پذیر تمرکز خواهد کرد. به ویژه، بر بهبود وضعیت کودکان دارای معلولیت، کودکان محروم از مراقبت والدین و خردسالان بدون همراه تمرکز خواهد کرد. این سیستم مجموعه‌ای از ابزارهای تخصصی را ایجاد خواهد کرد که به تضمین دسترسی به عدالت، رویکرد کودک محور و حصول اطمینان از اتخاذ تدابیر مناسب برای افزایش مشارکت آنها و محافظت از آنها در برابر آسیب در سراسر فرایند عدالت کیفری کمک می‌کند.

ابزار دستیابی به این هدف از طریق ارزیابی فردی است، جایی که اطلاعات مورد نیاز برای درک وضعیت کودک توسط متخصصان آموزش‌دیده به شیوه‌ای دوستدار کودک جمع‌آوری می‌شود که مشارکت و محافظت از آنها را ممکن می‌سازد.

دستورالعمل‌ها و رهنمودهای عدالت دوستدار کودکان، اصول و ضمانت‌های عدالت دوستدار کودک را در تمامی رسیدگی‌های اداری و دادرسی‌های قضایی در مورد قوانین مدنی و اداری مربوط به کودکان ارائه می‌کند و تدابیر و تضمین‌های رویه‌ای را برای کودکان در دادرسی کیفری تقویت می‌کند.

همان‌طور که گفته شد، عدالت دوستدار کودک، ریشه در چارچوب حقوق بین‌المللی بشر دارد. به طور قابل توجهی، کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد حقوق کودک اصول اساسی را برای رویکردی به عدالت جوانان تعیین می‌کند که کودک پسند، مبتنی بر نقاط قوت و متمرکز بر رویه مشارکتی با کودکان باشد. کنوانسیون حقوق کودک تصریح می‌کند که بهترین منافع کودک باید در اولویت قرار گیرد و به مطلوبیت ارتقای ادغام مجدد کودک منجر شود.

در سال ۲۰۱۰، شورای اروپا دستورالعملی در مورد عدالت دوستدار کودک صادر کرد. این «دستورالعمل‌ها» طیف وسیعی از اصول مبتنی بر حقوق بشر را بیان می‌کنند که هم در چارچوب مفهوم «عدالت دوستدار کودک» و هم مفاد کلی کنوانسیون حقوق کودک را منعکس می‌کند. مجدداً بر اصول بهترین مصلحت کودک و بر اهمیت فعال کردن مشارکت کودکان و به رسمیت شناختن کرامت آنها تأکید می‌شود.

۲. توانمندسازی کارکنان نظام قضایی و غیر قضایی

افرادی که در سیستم قضایی و غیرقضایی کار می‌کنند، نقش مهمی در تسهیل دسترسی به عدالت برای کسانی که نیازهای حقوقی و قضایی به شیوه‌های مردم محور دارند، خواهند داشت.^۱ بدیهی است ارائه خدمات حقوقی دوستدار کودک مستلزم آن است که این خدمات توسط متخصصان و کارمندان سیستم قضایی (از جمله قضات، پلیس، وکلا، مددکاران اجتماعی و متخصصان اطلاعات و فناوری) ارائه شود که در ارائه خدمات دوستدار کودک به کودکان آموزش دیده و به اندازه کافی متخصص باشند. این شامل انتخاب و آموزش مناسب و همچنین تربیت و راهنمایی مستمر کارکنان برای اطمینان از تبدیل شدن و ماندن آنها به عنوان کادر مجرب و آموزش‌دیده «دوستدار کودک» خواهد بود. به علاوه همه متخصصان دیگری (همچون پزشکان، پرستاران، دندانپزشکان، داروسازان و سایر متخصصان بهداشت) هم که به نحوی با کودکان در تماس هستند باید در زمینه حقوق کودکان و ارائه خدمات به کودکان صلاحیت داشته باشند.^۲

بحث و نتیجه‌گیری

مفهوم عدالت دوستدار کودک به‌ویژه برای سیستم‌های عدالت نوجوانان در اروپا و فراتر از آن، به دلیل پذیرش عدالت دوستدار کودک در استانداردهای بین‌المللی، از جمله در اسناد الزام‌آور قانونی و رویه قضایی، معنادار شده است.

می‌توان فرض کرد که مفهوم عدالت دوستدار کودک در سال‌های آینده به عنوان یک عنصر اساسی در اجرای حقوق کودکان باقی خواهد ماند. به‌رغم کاستی‌ها و شکاف‌های آن، این پتانسیل را دارد که سیستم‌های عدالت را برای کودکان قابل دسترس‌تر و قابل درک‌تر کند، از جمله سیستم عدالت کیفری نوجوانان با پیچیدگی خاص آن. تنها در این صورت است که می‌توان مطمئن بود که توجه فزاینده به عدالت دوستدار کودک واقعاً به حرکت جدیدی برای کودکان متعارض با قانون منجر شده است.

هدف عدالت دوستدار کودک بهبود سیستم‌های عدالت

1. OECD (2017), Skills for a High Performing Civil Service, OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264280724-en>.
2. OECD Child-Friendly Justice Framework, op cit, 2023, p 42.

رویکرد کلی به عدالت جوانان، معیار اصلی برای ارزیابی میزان رعایت حقوق باید نحوه ایجاد فضا برای توجه به نیازها و تأمین رفاه کودکان باشد.

-حقوق رویه‌ای: یک سیستم قضایی جوانان منطبق با حقوق مستلزم ارائه تدابیر قانونی کافی است که به گونه‌ای تطبیق داده شده باشد که بتواند در عمل برای کودکان معنادار باشد.

-اجرا: باید توجه زیادی به اعمال و اجرای عدالت جوانان در عمل بشود. عناصر کلیدی برای اجرای مؤثر، سیستم‌های حاکمیتی مناسب و قوی، از جمله استقرار سیستم‌های اجرایی و نظارتی مؤثر، هماهنگ و با سطح تعامل بالا، زیرساخت‌های کافی و آموزش متخصصان مربوطه می‌باشد.

در چارچوب عدالت دوستدار کودک، پنج معیار کلیدی برای سیستم قضایی کودکان و جوانان شناسایی شده است:

-تأکید بر اهمیت فعال کردن مشارکت: چارچوب مفهوم «عدالت دوستانه کودک» بر اهمیت فعال کردن مشارکت کودکان و به رسمیت شناختن کرامت آنها تأکید می‌کند.

-تمرکز بر بازگشت مجدد و حیثیت به جای تنبیه: در چارچوب «عدالت دوستدار کودک» نه تنها لازم است از رویکردهای بیش از حد تنبیهی اجتناب شود، بلکه ادغام مجدد کودکان و ایفای نقش مثبت در جامعه از اهداف اصلی اساسی است.

-توجه به زیست کودکان در تعارض با قانون: در توجه به

References

- Abedini, Abdullah and Mehdi Meshki Baf. (2020). "The place of expediency in the Convention on the Rights of Children and the Family". *Islamic and Western Law Research*, 6th year, No. 14 [In Persian].
- African Charter on the Rights and Welfare of the Child. (July 1990). *Adopted by Assembly of Heads of State and Government of the OAU*.
- BMP Bandaranayake. (2023). *Child-Friendly Justice and the Best Interest of the Child: A Comparative Analysis of Sri Lanka*. India, and International Standards, Faculty of Law, University of Colombo.
- Committee on the Rights of the Child. (2019). General comment No. 24 on children's rights in the child justice system, CRC/C/GC/24.
- Committee on the Rights of the Child. (Jul. 20, 2009). General Comment No. 12: The Right of the Child to Be Heard, p. 60, U.N. Doc. CRC/C/GC/12.
- Committee on the Rights of Child. (29 May 2014). CRC/c/General Comment No 14.
- Committee on the Rights of the Child (CRC, General comment no. 5 (27 November 2003). General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child. Committee on the Rights of the Child. (Apr. 25, 2007). General Comment No. 10: Children's Rights in Juvenile Justice, U.N. Doc. CRC/C/GC/10.
- Convention on the Rights of the Child. (20 November 1989). *Adopted by General Assembly resolution 44/25*.
- European Convention on the Exercise of Children's Rights. (1996). Strasbourg, 25. I. Available at <https://rm.coe.int/european-convention>.
- Guidance Note of the Secretary-General: UN Approach to Justice for Children. (September 2008). Author: UN Secretary-General. Available at <https://www.unodc.org/documents/>
- Guidelines for the Alternative Care of Children : resolution / adopted by the General Assembly, 24 February 2010, Available at <https://digitallibrary.un.org/record/673583?v=pdf>
- Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice. (17 November 2010). Adopted by the Committee of Ministers on available at www.coe.int/childjustice.

- Güveç v. Turkey. (2009-I). EurCt. H.R. 231, 237
- Helen Stalford, Liam Cairns and Jeremy Marshall. (2017). "Achieving Child Friendly Justice through Child Friendly Methods: Let's Start with the Right to Information". *Social Inclusion* (ISSN: 2183-2803), Volume 5, Issue 3.
- Hrefna Friðriksdóttir and Anni G. Haugen. (2017). *Child Friendly Justice: International of Interagency Collaboration*. University of Iceland, Reykjavik, Iceland.
- Human rights in the administration of justice, in particular juvenile justice: resolution / adopted by the Human Rights Council. (12 October 2015). Available at <https://digitallibrary.un.org/record/713587?v=pdf>
- Lothar Krappmann. (2010). *The Weight of the Child's View* (Article 12 of the Convention on the Rights of the Child), 18 INT'L J. CHILD. RTS. 501.
- Maythami, Fatemeh et al. (2019). "The best interest of the child in international human rights and Iranian law, a reflection on practice and theory". *Comparative Law Research Quarterly*, Volume 24, Volume 2. [In Persian].
- OECD (2017). *Skills for a High Performing Civil Service*, OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2023). *Child-Friendly Justice Framework*, OECD Public Governance Policy Papers, OECD Publishing, Paris.
- Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography. (25 May 2000). resolution A/RES/54/263, General Assembly of the United Nations.
- Patrick Geary. (2012). *Child-Friendly Justice and Children's Rights*. Child Rights International Network(CRIN), London, SE1 8QF, United Kingdom.
- Pleasence, P. et al. (2014). *Reshaping legal assistance services: building on the evidence base: a discussion paper*. Law and Justice Foundation of NSW, Sydney.
- Raijian Asl, Mehrdad and Seyed Sajjad Razzaghi Mousavi. (2020). "presenting views-concerns and participation in the criminal process" as the right to be heard by abused children: with a comparative approach to international documents and Iran's legal system". *12th year criminal law research journal*, number 2 (24 in a row) [In Persian].
- S.C. v. United Kingdom. (2004-IV). Eur. Ct. H.R. 281, 295.
- Sadeghi, Salar and Ali Safaraurangi. (2020). "Children's right to be heard in international documents and its place in Iran's criminal proceedings". *scientific journal of modern law and studies*, period 2, number 4 - serial number 5 [In Persian].
- T. v. United Kingdom, no.24724/94. (1999). Eur. Ct. H.R. at 29.
- T. v. United Kingdom, no.24724/94. (1999). Eur. Ct. H.R. at 30.
- Ton Liefgaard. (2016). *Child-Friendly Justice: protection and participation of children in the justice system*. Temple Law Review, Vol. 88.
- Ton Liefgaard. (2020). "Child-friendly Justice and Procedural Safeguards for Children in Criminal Proceedings". *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*. Volume 8, Issue 1.
- Ton Liefgaard and Ursula Kilkelly. (2018). *Child-Friendly Justice: Past, Present and Future, in Juvenile Justice in Europe: Past, Present and Future in Goldson B. (Ed.) Juvenile Justice in Europe. Past, Present and Future*. London and New York: Routledge.
- UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines), General Assembly

resolution 45/112. (14 December 1990). Available at <https://www.ohchr.org/en/instruments>

UN Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, Adopted by ECOSOC Resolution 2005/20. (22 July 2005). Available at <https://www.ohchr.org/en/instruments>.

UN Office on Drugs and Crime (UNODC), UNODC-UNICEF Model Law on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime. (April 2009).

<https://www.unodc.org/documents/>

UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules), Adopted by General Assembly A/RES/40/33. (29 November 1985). Available at <https://www.ohchr.org/en/instruments>

United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty Adopted by General Assembly resolution 45/113. (14 December 1990). Available at https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/United_Nations_Rules.